
ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.091:930.1

Світлана Авхутська

ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ: ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ У ВИЩУ ШКОЛУ

У статті подано теоретичні та навчально-методичні матеріали щодо реалізації принципу полікультурності в систему вищої історичної освіти. Розкрито потенціал історичної науки для опанування полікультурних цінностей майбутніми вчителями історії. В процесі дослідження використано методи аналізу наукової літератури, навчально-методичних комплексів з метою з'ясування полікультурного компонента в змісті навчального матеріалу. Подано стан дослідження проблеми впровадження принципу полікультурності в вітчизняну історичну освіту. Здійснено моделювання змісту навчального матеріалу академічних курсів з історії України з урахуванням полікультурної складової.

Ключові слова: принцип полікультурності, історична освіта, майбутні вчителі історії, метод багатоперспективності, метод проектів.

В статье представлены теоретические и учебно-методические материалы по реализации принципа поликультурности в системе высшего исторического образования. Раскрыт потенциал исторической науки для освоения поликультурных ценностей будущими учителями истории. В процессе исследования использованы методы анализа научной литературы, учебно-методических комплексов с целью выяснения поликультурного компонента в содержании учебного материала. Осуществлено моделирование содержания учебного материала академических курсов по истории Украины с учетом поликультурной составляющей.

Ключевые слова: принцип поликультурности, историческое образование, будущие учителя истории, метод многоаспектности, метод проектов.

The article presents theoretical and educational materials on the implementation of the principle of multiculturalism into the system of higher historical education. The potential of historical science for the development of multicultural values by future teachers of history is revealed. Methods of analysis of scientific literature, educational and methodological complexes were used in order to determine the multicultural component in the content of educational material. The state of research of the problem of introduction the principle of multiculturalism in the national historical education is presented. The modeling of the content of the educational material of academic courses on the history of

Ukraine was carried out taking into account the multicultural component. The expediency of using the multi-perspective method and the method of creating projects of students' multicultural activities in the process of their training is analyzed. It is revealed that the multi-perspective method (multidimensional) is based on the alternative-problem approach to historical events and the use of various historical sources. It is proved that the implementation of these methods into higher education will expand and deepen the historical analysis of a particular topic or phenomenon, develop critical thinking of students, and encourage respect for diversity and cultural differences. The author proposed a series of projects of multicultural activity of future teachers of history that are focused not on the assimilation of ready-made scientific and practical positions, but on creative and retrieval activities.

Key words: *the principle of multiculturalism, historical education, future teachers of history, multi-perspective method, method of projects.*

Реальні події сьогодення переконують, що якість вітчизняної вищої освіти – це питання національної безпеки. Прийнята в 2015 р. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді виходить з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності та українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Серед ключових принципів патріотичного виховання молоді Концепція декларує принцип полікультурності, що передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів.

Водночас історична освіта має потужний потенціал для опанування та засвоєння полікультурних цінностей. Зокрема, на змістовому рівні історія України постає не монокультурною, історією лише одного етносу – українців, а багатокультурною – історією всіх етнічних груп, які з різних обставин опинилися на українських теренах та залишили по собі історичні пам'ятки. Тому формування у майбутніх вчителів історії в процесі фахової підготовки знань та вмінь розкривати полікультурні особливості вітчизняної історії, аналізувати найважливіші історичні явища з позицій діалогу різних культур наразі постає актуальним завданням для сучасної вищої школи.

Педагогічні засади викладання історії у багатокультурному суспільстві розробляють вітчизняні науковці К. Баханов, С. Баханова, Є. Більченко, В. Венгерська, І. Гирич, П. Вербицька, П. Кендзьор, І. Костюк, В. Мисан, Т. Ладиченко, О. Пометун, В. Сторчак, С. Терно та ін. Проте переважну частину публікацій зазначених авторів присвячено проблемі реалізації принципу полікультурності в системі шкільної історичної освіти.

Метою статті є з'ясувати полікультурний компонент в змісті навчального матеріалу академічних курсів з вітчизняної історії та визначити методи організації навчального процесу щодо впровадження принципу полікультурності у вищу школу.

Проблему впровадження принципу полікультурності в вітчизняну історичну освіту активно почали обговорювати в науково-педагогічних колах в кінці 90-х рр. ХХ ст. В 2001 р. основна увага приділялася коригуванню робочих програм зі шкільної історії на предмет постановки цілей історичної освіти – «розвиток інтересу і поваги до історії та культури свого та інших народів, виховання взаєморозуміння між народами на основі особистісного досвіду історії». В редакції шкільної програми 2005 р. відбулися більш суттєві зміни на тематичному рівні, зокрема, з'явилися положення про національний склад населення України, більш уваги приділялося міжнаціональним взаєминам тощо. У 2009 р. вперше в Україні потребу в полікультурній компетенції вчителів історії було обговорено на семінарі «Базова підготовка вчителів історії до роботи в полікультурному середовищі» експертами Ради Європи, представниками Міністерства освіти і науки, Всеукраїнською спілкою викладачів суспільних дисциплін і громадянської освіти [1]. Учасники наради дісталися думки, що сьогодні саме від учителів історії багато в чому залежить, які демократичні, патріотичні та полікультурні цінності будуть покладені в основу світогляду наступних поколінь.

Аналіз базових положень концепцій, змісту програм та науково-методичної літератури надає підстави стверджувати, що одним із шляхів реалізації принципу полікультурності в систему підготовки майбутніх фахівців є моделювання змісту навчання з урахуванням полікультурного компоненту, оскільки зміст є ключовою складовою процесу навчання та джерелом академічних знань. З метою реалізації принципу полікультурності у зміст історичної освіти використовуються хронологічно-тематична, краєзнавча та тематична моделі. Метою хронологічно-тематичної моделі є демонстрація інтеграції історії національних меншин у загальноукраїнський контекст, вивчення історії корінного етносу у взаємозв'язку з подіями, явищами, процесами, притаманними іншим етнічним групам, вивчення етнічної історії у певній хронологічній послідовності на тематичному рівні. Дана модель застосовується в моделюванні шкільного курсу вітчизняної історії, відзначається заглибленням в історичний матеріал та збільшенням навчальної інформації. В. Мисан вважає, що використання краєзнавчої моделі є більш перспективним, оскільки регіональна історія України має потужний потенціал при вивченні сюжетів міжкультурної взаємодії [2, с. 56]. Проте, як правило, і шкільні, і вузівські курси з історії рідного краю переважним чином позбавлені полікультурної складової. Тематична модель передбачає розробку та впровадження спецкурсів, проведення факультативів,

історичних гуртків, роботу проблемних груп тощо. Прикладами може слугувати спецкурс «Полікультурна історія України» [4], навчальна дисципліна для студентів спеціальності 6.020302 «Історія» «Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства» авторського колективу на чолі з К. Бахановим [3].

У даному дослідженні нами здійснено спробу використати хронологічно-тематичну модель на базі навчального матеріалу нормативних дисциплін «Історія України», «Історична географія України», що викладаються для студентів спеціальності 6.020302 «Історія» в Сумському державному педагогічному університеті ім. А.С. Макаренка. Відповідний аналіз здійснювався з урахуванням засад творчої активності того, хто навчається і хто навчає, фахової заглибленості, аксіологізації, культурологічної спрямованості, інтеркультурності, міжпредметних зв'язків, проблемності тощо (таблиця 1).

Таблиця 1

**Полікультурний компонент у змісті навчальних дисциплін
«Історія України», «Історична географія України», розроблений
для студентів спеціальності 6.020302 «Історія»**

Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня підготовки майбутнього фахівця
Етнічний розвиток Русі-України. Завершення формування українського етносу.	Виробити у майбутніх фахівців уміння аналізувати процес формування українського етносу, його території, мови, особливостей побуту, духовного життя і психології, уміння давати характеристику витоків самоназви «Україна», елементів символіки, характеризувати сучасний стан вирішення проблеми етногенезу українців, відрізнити упереджену інформацію від неупередженої.
Культура Київської Русі та її внесок у світову культуру.	Виробити у майбутніх фахівців уміння визначати стан та характер розвитку культури, освіти і науки Київської Русі, аналізувати найдавніші пам'ятки писемної культури, характеризувати пам'ятки архітектури, живопису, музики, надавати узагальнені оцінки значенню культурної спадщини Русі в контексті світової культури.
Соціально-економічний розвиток українських земель в XIV–XVI ст.	Виробити у майбутніх фахівців уміння характеризувати етнічну строкатість українських міст в XIV–XVI ст. (зокрема на прикладі Львова як осередку проживання п'яти етнічних груп (поляків, українців, німців, євреїв, вірмен), з'ясувати положення німецького Магдебурзького права щодо забезпечення життєдіяльності та правосуддя різних етнічних груп українських середньовічних міст; зближення литовських феодалів із руською знаттю (шлюби, хрещення, засвоєння мови), аналізувати напруженість українсько-польських відносин через релігійні упередження та економічну конкуренцію.

<p>Кримське ханство в XV–середині XVI ст.</p>	<p>Виробити у майбутніх фахівців уміння визначати етнічну строкатість Кримського півострову та причини усамостійнення Кримського ханства в середині XV ст.; діяльність кочових ногайських орд в степах Північного Причорномор'я, характеризувати територію, адміністративно-територіальний устрій та релігію кримських татар, негативний вплив татарських нападів на українські землі та захист півдня України українськими та російськими козаками.</p>
<p>Берестейська церковна унія 1596 р. та її вплив на суспільно-політичне життя в Україні. Реформаційний рух.</p>	<p>Виробити у майбутніх фахівців уміння розкривати значення та наслідки Берестейської унії у вирішенні міжконфесійних зіткнень, визначати суть релігійних суперечностей, співставляти реформаційні рухи в Україні та Західній Європі в першій половині XVII ст., висловлювати власну думку й усвідомлювати, що свобода совісті та вибору конфесії є засадничим елементом прав людини.</p>
<p>Зміни чисельності, соціального та національного складу населення українських земель в результаті Національно-визвольної війни середини XVII ст.</p>	<p>Виробити у майбутніх фахівців уміння розкривати причини єврейських погромів з боку українців на початку визвольної війни, пояснювати умови Зборівської угоди, за якою євреям та полякам заборонялося перебувати на території новоствореної Гетьманщини.</p>
<p>Розміщення, рух, соціальний та національний склад населення українських земель в XIX ст. – на поч. XX ст. Розвиток міст.</p>	<p>Виробити у майбутніх фахівців уміння характеризувати орієнтовне співвідношення українського та іноетнічного населення в XIX ст., пояснювати багатоетнічність українських міст, зокрема Києва, Львова, Одеси, Харкова, Чернівців, Миколаєва, Донецька; розкривати причини найбільшої етнічної різноманітності південного регіону України, де мешкало російське, болгарське, грецьке, вірменське, молдавське, татарське, німецьке, чеське населення. З'ясувати причини змін в чисельності росіян, євреїв та поляків на кінець XIX ст. Визначати смугу осілости компактного проживання єврейського населення в українських губерніях Російської імперії, коментувати хвилю єврейських погромів на поч. XX ст.</p>
<p>Населення України у міжвоєнний період: чисельність, соціальний та національний склад.</p>	<p>Виробити у майбутніх фахівців уміння співвідносити поляків, українців та євреїв у Другій Речі Посполитій (Польщі) станом на кінець 1930-х рр., визначати територію компактного проживання українського населення; характеризувати стан населення Буковини й Закарпаття у складі Румунії та Чехо-Словаччини.</p>
<p>Етнополітика в УРСР у 40–80-ті роки XX ст.</p>	<p>Сформувати у майбутніх фахівців вміння аналізувати зіткнення двох режимів – нацистського і сталінського, що стало причиною зміни етнічної карти України внаслідок значних втрат в ході Другої світової війни, нацистської расової політики, геноциду, репресій, депортацій, акцій з «обміну населенням» між УРСР і Польщею; надавати оцінку польсько-українському конфлікту на Волині в 1943 р., визначати важливість ряду суттєвих кроків</p>

	міжнародної громадськості у повоєнний період для поліпшення становища національних меншин в Україні.
Чисельність, розміщення, міграція, національний склад населення України в умовах незалежності.	Сформувати у майбутніх фахівців вміння з'ясувати зміни в кількісному та етнічному відношенні даних останніх переписів 1989 та 2001 рр., зокрема виявляти тенденції значного збільшення азербайджанців, грузинів, вірмен, корейців, турків, в'єтнамців, арабів тощо; встановити факт збільшення кількості іммігрантів за роки незалежності України та причини зосередження значної частини іноземців у великих містах України та окремих регіонах; визначати причини нелегальної міграції, зокрема транзитної, на прикладі Закарпатської області, яка має кордони з чотирма країнами Євросоюзу.

У процесі вивчення даного історичного матеріалу автором запропоновано використання наступних методів – методу багатоперспективності (багатоаспектності) та методу створення проектів полікультурної діяльності.

Метод багатоперспективності (багатоаспектності) ґрунтується на альтернативно-проблемному підході до історичних подій та використанні різноманітних історичних джерел. Обґрунтований західними методистами на рубежі ХХ–ХХІ ст. метод багатоаспектності сьогодні посідає чільне місце в історичній дидактиці країн Європейського Союзу. Реалізація методу у вищій школі дозволить розширити і поглибити історичний аналіз конкретної теми чи явища, розвивати критичне мислення студентів, спонукає поважати багатоманітність і культурні відмінності. З дидактичної точки зору метод зорієнтований на максимально об'єктивну оцінку історії та відображає сучасний стан історичної науки [5, с. 386]. Історична ситуація висвітлюється з кількох, щонайменш двох, перспектив, які репрезентують різні суспільні позиції та інтереси. Метод багатоперспективності надає можливість проаналізувати минуле з позицій оцінки різними соціокультурними, етнічними, релігійними, ідеологічними, політичними групами населення; осмислити історичну подію з різних перспектив – європейської, національної, регіональної; допоможе висвітлити історію «невидимок» – тих соціальних категорій і груп, на які раніше не звертали уваги: жінки, біднота, етнічні меншини, молодь, мігранти тощо. Багатоперспективний підхід можна використовувати не лише, щоб вивчати відмінності, але й наголосити на спільних рисах.

Проте, слід враховувати й труднощі в використанні даного методу. Оскільки реалізація методу пов'язана насамперед з роботою над історичними джерелами, тому складність полягає в підборі викладачем таких історичних джерел та методичних матеріалів, які б надали змогу студентам не лише знайти відповідну інформацію в джерелі, але й піддати її конкретному історичному аналізу в плані ракурсу і тлумачення. По-друге, студенти повинні володіти фоновим матеріалом, на базі якого викладачем

можуть бути пояснені суспільно-політичні передумови і умови історичного процесу.

Метод проектів сприяє усвідомленню студентів соціального значення професійно-педагогічної діяльності та активізації їхньої громадянської позиції. У контексті полікультурно спрямованої діяльності майбутніх учителів історії автором запропоновано наступну тематику проектних завдань.

1. Підготувати проект навчальної програми з історії України для загальноосвітніх навчальних закладів в контексті відображення в них питань культурного розмаїття та національної ідентичності.

2. У рамках підготовки соціальних проектів («Сумщина – багатокультурна громада», «Ми різні – ми рівні») здійснити дослідження багатокультурної місцевої громади (збирання інформації про представників різних етнічних, релігійних груп, біженців, іммігрантів).

3. Скласти картотеку об'єктів культурної спадщини рідної області, міста, району, що належать до різних епох та народів, використовуючи історичний, краєзнавчий, археологічний матеріал. На основі зібраного матеріалу підготувати й провести просвітницьку лекцію, метою якої є виховання толерантного ставлення до виявів полікультурності в рідному краї.

4. Підготувати і провести пам'яткознавчу екскурсію «Пізнаємо наше місто» з вивчення історичної спадщини рідного міста. Під час виконання проекту потрібно дослідити історичні місця міста (вулиці, будівлі, меморіальні дошки), пов'язані з історією та культурою інших народів, життям і діяльністю зарубіжних діячів.

5. Підготувати питання і провести соціологічне опитування певної соціальної групи (студентів, викладачів, учителів) з метою з'ясування їхнього ставлення щодо історичної події вітчизняної історії, пов'язаної із ситуацією міжкультурної взаємодії. Проаналізувати отримані відповіді, поділитися власними роздумами на занятті студентської групи або історичного гуртка.

Включення історії етнічних меншин і корінних народів до загальноукраїнського історичного наративу, збагачення загальноукраїнської історії за рахунок інтеграції надбань національних меншин сприятиме формуванню у студентів кращого розуміння ідеї української державності в контексті єдності громадянського суспільства. Використання методу багатоаспектності та методу проектів полікультурної діяльності орієнтують майбутніх учителів історії не на засвоєння готових науково-практичних положень, а на творчо-пошукову діяльність.

Перспективи подальших напрацювань полягають у вивченні зарубіжного досвіду викладання вітчизняної та всесвітньої історії на засадах полікультурності та багатоаспектності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ладиченко Т. Базова підготовка вчителів історії до роботи в полікультурному середовищі / Тетяна Ладиченко // *Історія України*. – 2009. – № 35. – С. 1–23.
2. Мисан В. Проблема етнічної ідентифікації у змісті шкільної історії / В. Мисан // *Intermagum: історія, політика, культура*. – 2014. – № 1. – С. 51–60.
3. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посіб. для студ. ВНЗ / [Баханов К. О. та ін.] ; за заг. ред. Баханова К. О. – Л. : ЗУКЦ, 2012. – 164 с.
4. Разом на одній землі. Історія України багатокультурна: навч. посіб. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 332 с.
5. Сахновський О. Є. Багатоперспективність у викладанні історії / О. Є. Сахновський // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. – 2013. – Вип. 35. – С. 382–387.